

*А. І. Бабко,
кандыдат філасофскіх навук,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў*

ПРАБЛЕМА МЕСЦА І РОЛІ НАВУКОВАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ Ў СУЧАСНАЙ КУЛЬТУРЫ

Вялікая навуковая рэвалюцыя, што адбылася напачатку Новага часу, мела сваім вынікам эмансіпацыю навукі як формы духоўнага жыцця і істотнае ўзмацненне ўплыву і значэння навуковай карціны свету ў сістэме духоўных арыенціраў асобы і грамадства. Філасофскае асэнсаванне гэтых культурных з'яў прывяло да неадназначных ацэнак і пазіцый у дачыненні да іх: з аднаго боку, у філасофіі Асветы яны вітаюцца як апірышча прагрэсіўнага развіцця чалавецтва, а з іншага – выказваецца прынцыповая нязгода з прызнаннем навукі прыярытэтнай сферай духоўнага жыцця і вядзецца пошук альтэрнатыўных варыянтаў яго арганізацыі. (Яскравым прыкладам такіх пошукаў з'яўляецца творчасць Гегеля, які нястомна даводзіў пра вяршэнства філасофіі і ў анталогічным плане – філасофія разглядаецца ім як найвышэйшая ступень у самаразвіцці абсалютнага духу, і ў пазнавальным – ёй надаецца статус «абсалютных ведаў».)

Цягам XIX ст. сітуацыя ўскладняецца: у рамках самой навукі адбываецца эмансіпацыя гуманітарнага пазнання. У выніку агульнанавуковая карціна свету робіцца больш змястоўнай, але разам з тым абвастраецца праблема суадносін яе грунтоўных кампанентаў. Філасофскі аналіз дадзенай праблемы выклікаў да жыцця зноў-такі супрацьлеглыя арыентацыі, разгортванне якіх у XX ст. выяўляе – прынамсі, у пэўных аспектах – тэндэнцыю да збліжэння (інакш і не можа быць у той час, калі інтэгратыўныя працэсы набіраюць усё большую вагу ў самім навуковым пазнанні, у тым ліку і ва ўзаемадачыненнях прыродазнаўчых і гуманітарных навук).

Яскравым прыкладам згаданай тэндэнцыі з'яўляецца творчасць тых філосафаў, якія на аснове інтэнсіўных даследаванняў лагічных і метадалогічных праблем прыродазнаўства, а таксама яго гісторыі, з аднаго боку, выступілі з рэзкай крытыкай аднабокага індуктывізму, а з іншага – прыйшлі да высновы пра грунтоўную

значнасць пазанавуковых фактараў для развіцця навукі. К. Попер, напрыклад, даводзіць пра фундаментальны ўплыў метафізічных (а таму і філасофскіх) ідэй на разгортванне навуковага пазнання [7, S.XIX]. Т. С. Кун указвае, што знешнія ўмовы развіцця навукі могуць паспрыяць ператварэнню анамалій (грунтоўных навуковых праблем) у крыніцу вострых пазнавальных крызісаў, а таксама паўплываць на працэс іх пераадолення [5, р.X]. В. С. Сцёпін піша, што навуковы пошук заўжды абапіраецца на пэўную катэгорыяльную сістэму, якая павінна скласціся ў культуры ўвогуле. Прычым калі згаданая сістэма не адпавядае тыпу і ўзроўню аб'ектаў, што даследуюцца ў рамках навукі, дык дадзенае даследаванне застаецца бясплённым: яно не можа выявіць іх істотныя характарыстыкі [2, с.39–40].

Навуковая карціна свету выступае як спецыфічная форма абагульнення вынікаў навуковага пошуку: яна «змяшчае ўсеагульныя ўяўленні пра свет, што былі вырацаваны на розных стадыях развіцця навуковага пазнання» [8, S.703] (пераклад мой. – А. Б.). Таму ўплыў пазанавуковых фактараў на яе фарміраванне (як і на фарміраванне ідэалаў і норм навуковага даследавання) значна больш моцны, чым у выпадку іншых форм арганізацыі навуковага пошуку і яго вынікаў. Аднак навука таксама істотным чынам уздзеянчае (пагатоў ва ўмовах тэхнагеннай цывілізацыі) на культуру ў цэлым і на паасобныя яе сегменты, і навуковая карціна свету – менавіта дзякуючы свайму сінтэтычнаму, «абагульняльнаму» характару – выступае як асабліва эфектыўны сродак гэтага ўздзеяння. Таму яна з'яўляецца грунтоўным элементам тых механізмаў, праз якія здзяйсняюцца высокія духоўныя функцыі навукі.

Узаемадзеянне розных сегментаў культуры ўзбагачае кожны з іх і культуру ў цэлым. У сувязі з гэтым усе сегменты культуры маюць істотнае значэнне для яе самаразвіцця. Выступаючы як неад'емны фрагмент культуры, кожны з яе феноменаў выяўляе разам з тым (спецыфічным, непаўторным чынам) адметнасць пэўнай культурнай сітуацыі, пэўнага культурнага кантэксту, пэўнага этапу разгортвання культуратворчасці. Дадзеная тэза мае моц і ў дачыненні да навуковай карціны свету. Так, сучасная фізіка, артыкулюючы праблему суадносін бесперапыннага і дыскрэтнага, выяўляе, па сутнасці, фундаментальна важны момант сучаснай сітуацыі ў культуры: складанае, супярэчлівае ўзаемадзеянне глабалізацыйных працэсаў і памкненняў да захавання нацыянальна-

культурнай ідэнтэчнасці, да развіцця нацыянальнай культуры. З іншага боку, у сучасны культурны кантэкст надзвычай пасуе адкрыты, незавершаны характар квантава-рэлятывісцкай карціны свету. Узятая паасобку фізічныя тэорыі, на якіх яна грунтуецца, з'яўляюцца несупярэчлівымі. Пры ўсялякай спробе іх спалучэння ў адзінае цэлае, аднак, выяўляюцца істотныя супярэчнасці [6, р. 357]. Згаданыя тэорыі не паддаюцца пакуль што сінтэзу, нібы жадаючы сцвердзіць такія любы тэарэтыкам постмадэрнізму прынцып рознасці – у дадзеным выпадку рознасці падыходаў да фізічнай рэальнасці, да прыродных з'яў.

Той факт, што навуковая карціна свету з'яўляецца неад'емным момантам духоўнага жыцця чалавецтва, што яна інтэнсіўна ўзаемадзейнічае з іншымі феноменамі культуры, наўрад ці хто будзе аспрэчваць. А вось наданне ёй статусу ўніверсальнай і грунтоўнай аспрэчваецца – найперш прадстаўнікамі герменеўтычнай традыцыі. Так, М. Хайдэгер даводзіць, што навукова-даследчая дзейнасць як спосаб быцця чалавека ўзнікае на грунце пазнавальнай дзейнасці ўвогуле, а гэтая апошняя мае сваёй асновай быццё чалавека ў свеце, цэласнае і арганічнае. Свет і ўсё, што яго складае, разглядаецца ў рамках гэтага быцця праз прызму клопату чалавека пра сябе самога [4, S. 57, 62]. Таму першым і першасным яго спосабам з'яўляецца пасрэдная паўсядзённасць і першаснай формай светабачання – яе далягляд [4, S.66]. (Г.-Г. Гадамер, зрэшты, таксама падкрэслівае ўніверсальны характар натуральнага, як ён піша, дачынення чалавека да свету, якое выяўляецца ў мове. Карціны свету, якія выпрацоўваюцца ў рамках прыродазнаўства, з'яўляюцца па сваёй сутнасці адноснымі і ўлучаюцца ў арганічную, цэласную моўную карціну [3, S. 454–457].) Акрамя таго, М. Хайдэгер указвае на прыярытэт філасофскага (анталагічнага) пошуку, які грунтуецца на прымаце пытання пра быццё, у дачыненні да навуковага пазнання. Анталагічныя даследаванні павінны папярэднічаць навуковым, выступаць як «прадуктыўная логіка» ў адрозненне ад той «логікі навукі», што, аналізуючы яе выпадковы стан, «кульгае» следам за ёй [4, S.10].

У дадзенай сувязі неабходна адзначыць, што навуковае пазнанне сапраўды не з'яўляецца ні першай, ні першаснай формай дачынення чалавека да рэчаіснасці, а навуковая карціна свету – пры ўсёй яе змястоўнасці і багацці – не можа прэтэндаваць на ўніверсальны статус у сістэме духоўнага жыцця чалавецтва. Навука з уласцівай ёй карцінай свету мае, аднак, статус неад'емнага кампанента

культуры і самым істотным чынам уплывае на іншыя яе сегменты, якія без гэтага ўплыву згубілі б нешта важнае і істотнае, былі б значна бяднейшымі ў сваіх праявах. (Гэта мае моц і ў дачыненні да паўсядзённай сферы чалавечага быцця і моўнай карціны свету, грунтам якой з'яўляецца «натуральнае» дачыненне чалавека да рэчаіснасці.) Адчуваецца дадзены ўплыў і ў творчасці самога М. Хайдэгера [1, с. 30]. Таму не толькі філасофія «папярэднічае» навуцы, але і навука ў пэўнай ступені і пэўных аспектах папярэднічае філасофіі.

Такім чынам, у сучаснай культурнай сітуацыі складання, супярэчлівыя і шматпланавыя дачыненні розных духоўных формаў набываюць новыя адценні і аспекты, новыя імпульсы для свайго разгортвання і ўзбагачэння. Навука таксама бярэ чынны ўдзел у гэтым узаемадзеянні. Уласцівая ёй карціна свету выступае надзвычай важным сродкам, праз які здзяйсняецца яе ўплыў на культуру і праз які яна зведвае ўплыў іншых духоўных феноменаў, найперш філасофіі. Грунтоўнай перадумовай плённага дыялогу філасофскага і навуковага пазнання з'яўляецца разуменне іх узаемнай значнасці. Філасофія не мае права ні на пыхлівае, ні на рабалепае стаўленне да навукі, бо без ўзаемадзеяння з ёю філасофскі пошук страціў бы пэўныя імпульсы для свайго самаразгортвання. На карысць такой высновы сведчыць і гісторыя ўзаемадачыненняў гэтых сфер духоўнага жыцця, і іх сучасны стан.

1. Бабко, А. І. Філасофія і навука ў кантэксце крызіснай пазнавальнай сітуацыі : спроба пастаноўкі праблемы / А. І. Бабко // Весн. БДУ. Сер. 3. – 2009. – № 2. – С. 27–31.

2. Степин, В. С. О прогностической природе философского знания (философия и наука) / В. С. Степин // Вопросы философии. – 1986. – № 4. – С. 39–53.

3. Gadamer, H.-G. Hermeneutik : Wahrheit und Methode : Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik / H.-G. Gadamer // Gesammelte Werke. – Tübingen : J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1990. – Bd. 1. – 495 S.

4. Heidegger, M. Sein und Zeit / M. Heidegger. – Tübingen : Niemeyer, 1993. – 445 S.

5. Kuhn, T. S. The Structure of Scientific Revolution / T.S. Kuhn. – Sec. ed. – Chicago ; London : The University of Chicago Press., 1970. – XII, 210 p.

6. Parrochia, D. Les grandes révolutions scientifiques du XX siècle / D. Parrochia. – Paris : Presses Universitaires de France, 1997. – 434 p.

7. Popper, K. R. Logik der Forschung / K. R. Popper. – 10. Aufl. – Tübingen : J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1994. – XXIX, 481 S.

8. *Stepin, W. S.* Intensives Wachstum des wissenschaftlichen Wissens und potenziell mögliche Linien der historischen Wissenschaftsentwicklung / W. S. Stepin // Deutsche Zeitschrift für Philosophie. – 1987. – S. 703–711.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ